

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПОЛЬЩАК АНЕЛІЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК 821.133.1.09:[272:111.852]"19"(043.3/.5)

ХУДОЖНЯ ПРОЗА ФРАНСУА МОРІАКА В КОНТЕКСТІ
«КАТОЛИЦЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

10.01.04. – література зарубіжних країн

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Києво-Могилянська Академія»
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор,
академік Національної академії наук України
Наливайко Дмитро Сергійович,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка
НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу теорії літератури та компаративістики

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Криворучко Світлана Костянтинівна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
завідувачка кафедри зарубіжної літератури
та слов'янських мов

кандидат філологічних наук, доцент
Біляшевич Тетяна Миколаївна,
Київський національний лінгвістичний університет,
доцент кафедри теорії та історії світової літератури
імені професора В. І. Фесенко

Захист відбудеться «22» квітня 2021 р. об «11.00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.054.06 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у Київському національному лінгвістичному університеті за адресою: 03150, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 73, аудиторія 217.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського національного лінгвістичного університету за адресою: 03150, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 73.

Автореферат розісланий: « » _____ 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Е. Шульгун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Творчий доробок Ф. Моріака (François Mauriac, 1885 – 1970) – нобелівського лауреата та одного із найяскравіших представників французького «католицького відродження», талановитого прозаїка, публіциста, літературного критика та поета – унікальне явище у французькій літературі. У великому, багатогранному та плідному спадку Ф. Моріака одне з головних місць займає публіцистика – письменник мав надзвичайний полемічний талант і вважався «совістю нації», одним із найкращих публіцистів Франції поряд із Ф.-Р. Шатобріаном, В. Гюго, А. Камю, А. Мальро. Ф. Моріак – виняткове явище і в художній прозі. Особливе його ставлення до своїх персонажів – у найкращих працях він створив складного індивідуума, у якому поєдналися і велич, і злиденність (Тереза Дескейру з однойменного роману, Луї з «Гадючника», Жан із «Поцілунку, дарованому для прокаженого»). Оригінальність Ф. Моріака – також у розкритті конфлікту людини із самою собою. Значну роль у змалюванні такого протистояння часто відіграє чуттєвість та, з іншого боку, пошуки сенсу в житті.

Творчість Ф. Моріака належить до так званого французького «католицького відродження» (цей термін увів Л. Шень, один із письменників-католиків), що стало своєрідною пропозицією-відповіддю на кризу в суспільстві, поряд із позитивізмом та раннім модернізмом. Його представники прагнули створити естетику, яка б орієнтувалася на католицькі духовні та релігійні цінності.

Творчість Ф. Моріака усебічно досліджували, проте в останні десятиліття сформувалися нові теоретико-методологічні підходи до аналізу художніх явищ, які уможливають нове осмислення творчого спадку митця. Звідси комплексне дослідження творчості письменника видається актуальним і перспективним напрямком. Так, цікавий аналіз праць Моріака, до якого залучена сучасна теорія метафори, теорія концептів, внесок письменника у процес естетизації релігії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася на кафедрі літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська Академія» в рамках комплексної науково-дослідної теми «Філософсько-естетичні проблеми української та зарубіжної літератур; взаємини національних літератур». Тему дисертаційної праці затверджено на засіданні вченої ради Національного Університету «Києво-Могилянська Академія» (протокол № 114 (4) від 21 січня 1999 року).

Мета дослідження – окреслити особливості творчості Ф. Моріака в контексті французького «католицького відродження» й естетизації релігії.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- розширити аналіз етапів естетизації релігії у французькій літературі, уточнити часові рамки цих етапів, історичні передумови виникнення французького «католицького відродження»;
- розглянути світоглядну специфіку французького «католицького відродження»;
- окреслити особливості французького «католицького відродження» в контексті християнсько-католицького літературного відродження;

- провести міжмистецьке порівняння літературних творів французького «католицького відродження», творів образотворчого мистецтва в руслі «релігійного ренесансу» та музичних творів, яким притаманне звернення до вічних тем (віри, кохання, смерті, сенсу життя) у контексті сучасності цього періоду;
- розглянути риси світогляду Ф. Моріака в контексті домінанти французького «католицького відродження»;
- проаналізувати основні складові світогляду Ф. Моріака та вплив на нього окремих визначних інтелектуалів;
- дослідити функціонування художніх засобів у стилістиці художньої прози Ф. Моріака (зокрема художніх концептів, метафори, образів-символів, психологізму).

Об'єктом дослідження є художня проза Ф. Моріака «Праматір» («Genetrix»), «Старосвітський хлопчина» («Un Adolescent d'autrefois»), «Тереза Дескейру» («Thérèse Desqueroix»), «Фарисейка» («La Pharisienne»), «Поцілунок, дарований прокаженому» («Le Baiser au Lépreux»), «Пустеля любові» («Le Désert de l'Amour»), «Вогняний потік» («Le Fleuve de Feu»), «Галігаї» («Galigai»), «Гадючник» («Le Noeud de Vipères»), «Дорога в нікуди» («Les Chemins de la Mer»), «Чорні ангели» («Les Anges Noir»), «Агнець» («L'agneau»), «Те, що втрачено» («Ce qui Etait Perdu»), «Доли» («Destins»), «Плоть і кров» («La Chair et le Sang»), «Патриціанська тога» («La Robe Prétexste»), «Таємниця Фронтенаків» («Le Mystère Frontenac»), «Дитя в кайданах» («L'Enfant Chargé de Chaînes»), «Місця за рангом» («Préséances»), оповідання «Мавпуля» («Le Sagouin»), есеї «У що я вірю» («Ce que je Crois»), «Початок життя» («Commencements d'une Vie»), «Вольтер проти Паскаля» («Voltaire contre Pascal»), «Журнал I», «Журнал II» («Journal I», «Journal II»), «Життя Жана Расіна» («La Vie de Jean Racine»), «Роман» («Le Roman»), «Внутрішні мемуари» («Mémoires Intérieurs»), статті із сайту «Mauriac en Ligne», поетична збірка «Прощавай, юносте» («L'Adieu à L'Adolescence») та деякі інші.

Предмет дослідження становлять поетикальні особливості та особливості естетики Ф. Моріака, орієнтовані на католицькі духовні та релігійні цінності.

Методи дослідження: працю виконано на основі комплексного аналізу поезики із застосуванням методів та різновидів аналізу: історико-літературного методу (у частині роботи, яка досліджує етапи естетизації релігії у французькій літературі, а також тої, котра розглядає світоглядну специфіку французького «католицького відродження», для аналізу історичної ситуації та особливостей літературного процесу моріаківського часу), біографічного методу (у розділі про світогляд Моріака для співвіднесення впливу життєвої ситуації та походження митця на його творчість), культурно-історичного методу (із метою врахування культурно-сторичного контексту в розділах, які приділяють особливу увагу етапам естетизації релігії і впливам на твори письменника визначних особистостей), інтермедіальної методології (при аналізі культурних процесів, пов'язаних із «католицьким відродженням», із метою адекватного трактування загального

мистецького тренду), концептуального аналізу (у розділі про ключові концепти художньої прози Моріака для їх визначення), поетикально-стилістичного аналізу (у розділі, котрий звертає особливу увагу на художні засоби моріаківської художньої прози, для їх дослідження).

Теоретико-методологічну основу роботи становлять праці з біографічної критики (В. Менжулін, Ф. Лежен), Г. Башляра для аналізу символіки стихій, з інтермедіальності (С. Маценка) та візуальні студії (Я. Муравецька, Дж. Мітчелл), теорії метафори (М. Блек, Х. Ортега-і-Гассет, Д. Лакофф та М. Джонсон), теорії концептів (В. Зусман).

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні художньої прози Ф. Моріака на основі різних методів і підходів у контексті специфіки «католицького відродження». У дисертації узагальнено попередній досвід вивчення творчості письменника, а також здійснено дослідження функціонування основних ідейно-сміслових концептів та різних типів тропів, у тому числі метафор у відповідності до методології ХХ століття, використання засобів образотворчого мистецтва – візуалізації (особливу увагу звернено на використання світла та тіні); проведено міжмистецьке порівняння в контексті літературного «католицького відродження» музичних творів і творів образотворчого мистецтва. Творчо застосовані ідеї Башляра для трактування моріаківських образів. Проаналізовано твори, які можна віднести до тих, які є відображенням процесу естетизації релігії в літературі, визначені та продемонстровані особливості кожного етапу цієї естетизації на матеріалі вищезазначених робіт. Окреслені, історично та логічно обґрунтовані часові рамки французького «католицького відродження» й етапів естетизації релігії. Проаналізовані особливості моріаківського світогляду у його втіленні в суспільній та політичній діяльності у контексті політичних опонентів та однодумців. Проведено порівняння різних світоглядних аспектів письменників «католицького відродження». Здійснено порівняння особливостей стилю цих митців.

Практична цінність дослідження. Результати дисертації можуть бути використані в дослідженнях із компаративістики, інтермедіальних студій, вивченні літературного процесу Франції зазначеного періоду. Окремі положення наукової роботи можуть бути використані під час викладання університетських нормативних курсів, для розробки відповідних спецкурсів і спецсемінарів із вивчення літератури ХХ століття.

Особистий внесок здобувача. Наукова праця та всі наукові статті написані самостійно, без участі співавторів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації були апробовані під час виступів на науковій конференції викладачів, аспірантів та студентів кафедри літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська Академія» (2018 р.), XXVI Міжнародній науковій конференції «Мова і культура» імені Сергія Бураго (Київ, 25–27 червня 2017 р.),

II Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку філологічних наук» (Київ, 13–14 травня 2016 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві» (Київ, 21–22 жовтня 2016 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми літературознавства та мовознавства» (Київ, 14 грудня 2017 р.), III Міжвузівській науково-практичній конференції «Теоретичні та прикладні аспекти перекладу, психології, світової літератури та викладання іноземних мов» (Київ, 12 березня 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження представлено в 15 статтях, із них 10 – опубліковані у фахових виданнях України, 1 – в іноземному науковому періодичному виданні, 4 – додаткові публікації у збірниках матеріалів конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (368 позицій). Повний обсяг дисертації – 236 стор., із них 185 стор. основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, його актуальність і новизну, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дисертації, її теоретичне значення і практичне застосування отриманих результатів.

У **першому розділі** дисертації – «**Моріак у контексті літературно-критичної думки та французьке “католицьке відродження”**» – проаналізовано творчість Ф. Моріака у контексті літературної критики, окреслено французьке «католицьке відродження» на тлі ширшого мистецького відродження, його світоглядна специфіка. У підрозділі **1.1. «Творчість Моріака в контексті літературно-критичної думки»** осмислено літературно–критичні праці, присвячені творчості та особистості Ф. Моріака. Увага низки дослідників сфокусована на загальному огляді творчості письменника (монографії й статті – Ж. Лакутьор («François Mauriac»), А. Палант («Mauriac, le Roman et la Vie»), Е. Пелл («François Mauriac: “In Search of the Infinite”»), М. Молоні («François Mauriac: a Critical Study»), А. Мілецький («François Mauriac ou la Liberté de l'Esprit»), Ж.-Л. Барре («François Mauriac: Biographie Intime, 1940-1970»), А. Сеай («Mauriac», «Mauriac, “l'Inquiétant Auteur de Destins”») й ін.). Близькі до робіт, які звертають увагу на біографічні факти із життя Ф. Моріака, – праці, які розглядають питання, специфічні для дослідження митців католицького відродження в тому сенсі, що для них питання віри та релігії є значущими – Н. Арвіна («François Mauriac»), М.-Ф. Канеро («Quand la Foi Devient Roman»), М. Белланкура («François Mauriac ou L'homme Chargé de Chaînes»), Д. О'Донела («François Mauriac: Catholic and Novelist»). Особливо цікавою є праця К. Ескальє «Mauriac et l'Évangile», котра допомагає подолати труднощі, пов'язані з розумінням творів Ф. Моріака у культурних середовищах, що не належать до християнської традиції. Предметом особливого інтересу також є збірка «François Mauriac: Psycholectures/Psychoreadings: Psycholectures» під редакцією Дж. Флавера, оскільки більшість нарисів у ній написані з точки зору психобіографічної перспективи, із залученням праць Фрейда, Лакана й ін.

Важливі для вивчення спадку Ф. Моріака порівняльні дослідження. Їх можна поділити на ті, де твори митця проаналізовано в контексті праць

письменників французького «католицького відродження», та ті, що зосереджені на ширшому контексті. До першої групи належать праці Ж. Сапіро («*Salut Littéraire et Littérature du Salut*»), А. Ру («*Présence, Formes et Enjeux du Démoniaque dans le Roman Catholique de l'entre-deux-guerres (François Mauriac, Georges Bernanos, Julien Green)*»), Дж. Флавера («*Louis Landin: Mauriac's Monsieur Ouine?*»), М.-Ф. Канеро («*Quand la Foi Devient Roman*») й ін. Важливі порівняльні літературознавчі дослідження творів Ф. Моріака: К. Брук («*The Mysticism of Simone Weil and François Mauriac's Viper's Tangle: Affliction, Gravity, and Grace*»), Е. Галагера («*Flaubert's Madame Bovary and Mauriac's Thérèse Desqueyroux: Influence with No Apparent Anxiety*»), «*Textual Hauntings: Studies in Flaubert's Madame Bovary and Mauriac's Thérèse Desqueyroux*»), Н. Нево («*Anna Karénine Et Thérèse Desqueyroux: Parallèles*») й ін.

Дослідники спадщини Ф. Моріака звертають значну увагу на проблемно-тематичний рівень (Ж. Ганьпен «*Le monde de François Mauriac*», Е. Бессент «*Solitude in the Novels of François Mauriac*», П. Пінелі «*Le Mythe de Phèdre dans les Romans de François Mauriac*», А. Абду «*La Solitude dans Thérèse Desqueyroux de François Mauriac*» й ін.) і поетологічний аналіз моріаківських творів (А. Сеай «*Les Techniques Narratives dans le Cycle de "Thérèse Desqueyroux"*»; «*Mauriac, "l'Inquiétant Auteur de Destins"*»), С. Бушерон-Петійон «*Intentionnalité et Révision à l'Épreuve du Manuscrit d'Écrivain. Genèse de Génitrix de Mauriac*», М. Пейшел «*Disappearance in the Novels of Mauriac*» й ін.).

Аналіз критичних праць дозволяє зробити висновок про те, що з 90-х років минулого століття інтерес французьких дослідників був спрямований на те, щоб розглядати праці Ф. Моріака в контексті творчості письменників французького «католицького відродження» (С. Кемп, Ж. Сапіро, К. Фукар, А. Ру, Дж. Флавер, М.-Ф. Канеро та ін.). Із цього ж часу спостерігається інтенсифікація в сфері дослідження моріаківської публіцистики (Н. Брейчер, Е. Велч), а також актуалізується зацікавленість психологічними аспектами спадщини Ф. Моріака (Дж. Флавер, Ж. Пакалі, О. Мезон, М. Квагебер й ін.). В останнє десятиліття поживився інтерес до досліджень проблем зв'язків, стосунків, впливів, взаємодії Ф. Моріака з визначними попередниками та сучасниками (праці П. Кука, Е. Коста, У. Фоулі).

Найновіші закордонні дослідження творчості Ф. Моріака представлені у дисертаціях А. Ру «*Présence, Formes et Enjeux du Démoniaque dans le Roman Catholique de l'entre-deux-guerres (François Mauriac, Georges Bernanos, Julien Green)*», І. Жана «*Un Voyage Inattendu : la Réception de l'Oeuvre de François Mauriac en Chine*», Г. Харала «*Crise de la Famille et Autonomisation de l'Individu chez Mahfouz et Mauriac*», книгами Е. Ле Кор «*François Mauriac. Le Prêtre et l'Écrivain*», К. Оруай «*Hôtes du Langage. Claudel, Mauriac, Bernanos, Green*», О. Лено «*Holy Monstrosity: A Study of François Mauriac's Thérèse Desqueyroux*», працях Дж. Ліволен «*The Hermeneutics of Conversion: Fiction and Apologetics in François Mauriac and Jean-Paul Sartre*», «*Dictionnaire François Mauriac*» під редакцією К. Касевіль та Ж. Тузо.

Ведучи мову про літературно-критичну рецепцію творчості Ф. Моріака в радянському та російському моріакознавстві, слід згадати монографії Ф. Наркір'єра («Франсуа Моріак») та З. Кірнозе («Франсуа Моріак»), праці М. Ваксмахера («Реалізм в веригах», «Франсуа Моріак»), І. Шкунаєвої («Еволюція Франсуа Моріака»), М. Двініної («Становлення Франсуа Моріака, поета і романиста (10-20-е гг.)»), А. Андрусенко («Творчість Франсуа Моріака і французька католицька література ХІХ-ХХ вв.»), М. Стрепетової («Роль автобіографічних елементів в художественному творчестві Франсуа Моріака»), дисертації О. Євгенєвої («Франсуа Моріак: етика, естетика, політика (на матеріалах публіцистики)»), О. Вороніної («Публіцистика Франсуа Моріака 1950-1970-х гг.»), К. Кашлявік («Ідейно-художественне своєобразие циклу о Терезе Дескейру Франсуа Моріака»), А. Радкевич («Франсуа Моріак і Жан Расін»), праці В. Мініної («Два портрета, два художественних образи французької літератури»), Ю. Мілешина («Франсуа Моріак і Достоевський»), С. Беданової та З. Беданової («Тип речі як стиліобразуючий фактор в прозі Ф. Моріака»), Ю. Ладигіна («Опыт интерпретации концептосферы романа Ф. Моріака “Le Fleuve de Feu”»).

Свідченням дослідницького інтересу до спадщини Ф. Моріака українського літературознавства стали праці Б. Антоновича («Головною подією французької літератури...»), «Ще не минув відгомін “Кубла гадюк”»), Т. Якимович («Вагання, гнів і надії Франсуа Моріака»), Т. Біляшевич («Післясмак забороненого плоду. Біблійний інтертекст у романі Ф. Моріака “Гадючник” та повісті А. Камю “Падіння”»), «Образ дерева у творчості Франсуа Моріака»), О. Проця («“Підліток минулих часів” Франсуа Моріака в контексті європейського роману виховання ХХ століття»), дисертації Я. Тарасюк («Нульовий твір. Ранні романи Франсуа Моріака»), Н. Буцикіної («Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти внутрішнього мовлення персонажів (на матеріалі художньої прози Ф. Моріака)»), серія статей О. Неймет, серед них: «Імена-символи у романах Ф. Моріака», «Виразальний потенціал літературно-художньої антропонімії роману Ф. Моріака “Пустеля любові”». Важливим внеском у розвиток досліджень творчості Ф. Моріака стали праці В. Фесенко (зокрема, «Творчість Жоржа Бернаноса: поетика події та пророцтва»), котра розглядала творчість письменника в контексті традицій французького «католицького відродження» та наголошувала етичну сторону творів митця, що корелює із нашим дослідженням.

Інтерес до спадщини Ф. Моріака оприявнився також і в кількості перекладів творів письменника українською мовою, які здійснили Д. Паламарчук («Гадючник», «Дорога в нікуди»), С. Пінчук («Тереза Дескейру», «Гадючник», «Дорога в нікуди»), Я. Кравець («Життя Ісуса»), Г. Чернієнко («Ісусове життя»), А. Перепадя («Поцілунок, дарований прокаженому», «Гадючник», «Дорога в нікуди», «Агнець», «Мавпуля»).

Аналіз багатьох зарубіжних та українських критичних праць, присвячених Ф. Моріаку, засвідчує багатство підходів до дослідження творчості письменника. Водночас, видимою є недостатність її висвітлення у вітчизняному літературознавстві та можливість, через багатство і глибину літературного

матеріалу, відкривати нові нюанси та відтінки доробку митця – проводити поетологічний аналіз із застосуванням різних підходів та методик, враховувати контекст епохи і численні зрушення у сучасній культурі.

У підрозділі 1.2. «Французьке «католицьке відродження» та етапи естетизації релігії у французькій літературі» визначено етапи естетизації релігії у літературі, історичні передумови виникнення французького «католицького відродження», коло авторів, які до нього належать. Питання про часові рамки цієї течії досі відкрите. Так, наприклад, в одній зі статей Е. Серрі стверджує, що католицьке літературне відродження у Франції утвердилося на зламі 1910 років¹, в іншій відносить це явище до кінця XIX століття². Ж. Кальве в монографії про католицьку літературу називає засновником «католицького відродження» Ш. Бодлера. На нашу думку, логічно говорити про французьке «католицьке відродження» як про етап в естетизації релігії, початок якого припадає на 60-70-ті роки XIX століття. Закладенню основ «католицького відродження» сприяли романтики, які змістили акцент на внутрішнє переживання Бога та висунули ідею про мистецтво як шлях наближення людини до Бога. Процеси естетизації релігії, сутність якої полягає на поєднанні літератури та релігії, відбувалися не лише у Франції, а й в інших країнах і були спричинені реакцією на соціальні та культурні процеси (поширення деїзму, атеїзму, культу розуму, секуляризацію). Письменники-католики протистояли просвітницькому культу розуму, атеїзму енциклопедистів, і, зокрема, Вольтера. Інша риса естетизації релігії у французькій літературі цього періоду – естетизація саме християнства, що спричинене конгеніальністю романтизму та християнства у поривах до безкінечного та необхідністю захисту християнства засобами мистецтва. Знайомство з текстами даної течії цього періоду дає підстави для виокремлення кількох етапів у процесі естетизації релігії у французькій літературі.

I етап – 1800–1860–70-ті роки (Ф.-Р. Шатобріан, А. де Ламартін, А. де Віньї). Автори цього періоду заперечували ідеологію Просвітництва, визнавали важливість християнської віри. Так, Ф.-Р. Шатобріан у «Генії християнства» обґрунтував цінність християнства, засновником містичної гілки у французькій християнській літературі став А. де Ламартін, А. де Віньї розвивав ідею «богозалишеності» людини. Можна провести певні паралелі між романтизмом шатобріанівської течії та літературним «американським ренесансом» (1830-1860 рр.), для яких притаманні такі спільні риси: 1) визнання цінності християнства, що виявляється у маніфестуванні його досягнень і ролі; 2) постановка «великих проблем» – сутність універсуму та

¹ Serry H. Déclin Social et Revendication Identitaire: la «Renaissance Littéraire Catholique» de la Première Moitié du XXe Siècle. *Sociétés contemporaines*. 2001. No. 4 (44). P. 91–109. No. 1.

² Serry H. Littérature et Religion Catholique (1880-1914). Contribution à une Socio-histoire de la Croyance». *Cahiers d'histoire. Revue d'histoire critique*. 2002. No. 87. P. 37–59.

місце в ньому людини; 3) розуміння слова як способу осмислення дійсності; 4) важливість релігійно-духовного переживання та досвіду.

II етап – із 60-70-тих років XIX ст. до початку XX ст. (Ж. Барбе Д'Оревілі, Ж.К. Гюїсманс, Л. Блуа, Ш. Пегі, П. Бурже, Е. Псішарі, П. Клодель). Для другого періоду естетизації релігії властиві такі ознаки: 1) зображення Бога зрозумілого, який присутній і комунікує з людьми (наприклад, у романі «Бідна жінка» Л. Блуа); 2) оповідь ведеться з божественної перспективи; 3) фінал закритий, однозначний; 4) персонажі шаблонні та типові (Клотільда з «Бідної жінки» – типова свята). У поезії та драмі спостерігається тяжіння до символізму.

III період – початок XX століття – 90-ті рр. XX століття (Ф. Моріак, Ж. Бернанос, Ж. Грін – творці нового католицького роману). У третьому періоді головні теми залишаються тими самими, але багато що змінюється в теології та естетиці: 1) відкритий фінал, пов'язаний із уявленням про Бога таємничого; 2) події зображено з людської перспективи; 3) предмет зацікавлення – дослідження суб'єктивного досвіду Бога і віри; 4) персонажі не шаблонні, а часто стають антигероями та грішниками.

У підрозділі *1.3. «Світоглядна специфіка французького «католицького відродження»* виявлені спільні світоглядні риси, характерні для письменників цього літературного напрямку. Серед митців французького «католицького відродження» існує принципова згода в царині релігійно-філософських поглядів, у ставленні до питань історії та політики. Для всіх письменників французького «католицького відродження» важливим стало їхнє розуміння християнства (зокрема католицизму) та прагнення впровадження його принципів у життя. Так, наприклад, Ф. Моріак, як і Ж. Бернанос, виховувалися в католицькій релігійній традиції та пронесли свою віру через усе життя. П. Клодель у вісімнадцять років пережив релігійний досвід, коли під час Різдвяної меси виразно почув голос, який звіщав про присутність Бога. У Ф. Моріяка й інших католицьких письменників оприявнюється тенденція бачити людство в його боротьбі проти світу, який зазнав падіння. Вияви людської недосконалості та гріха можемо прослідкувати, наприклад, у Ф. Моріяка в образі Жана де Мірбеля, героя «Фарисейки» та «Агнця». Людську слабкість виявляє наречений Віолени Жак Урі у «Благовісті Марії» П. Клоделя. Важливе місце в діяльності письменників-католиків займала й політика. Вони розглядали її як практичну діяльність для того, щоб змінити світ на краще. Важливий аспект філософських поглядів письменників-католиків становить розуміння ними історії. Вони розглядали історію як таку, що твориться кожною конкретною людиною, яка несе моральну відповідальність за свої рішення й учинки (Ф. Моріак «Блокноти», Ж. Бернанос).

Полікритична методологія дозволяє виявити те, що літературне французьке «католицьке відродження» – частина ширшого літературного процесу, адже в інших літературах простежуються подібні філософські ідеї, їх представники також відстоювали цілісність людини, включаючи її релігійні переконання. Французьке «католицьке відродження» – складова християнського літературного відродження, яке стало вагомим явищем в усіх західних

літературах – англійській (І. Во, Г. Грін, М. Спарк, Г. Честертон, К.С. Льюїс), німецькій (Г. Бьоль, Г. фон Ле Форт), норвезькій (С. Ундсет), італійській (Г. Деледда), іспанській (Х. Бергамін, Р. де Маесту, М. Унамуно) та інших літературах. Урахування ширшого контексту літератур християнського відродження дає можливість увиразнити національні особливості французького «католицького відродження», які виявляються у змалюванні та аналізі духовних проблем людини через відображення передусім щоденного життя, бо представники цієї течії літератури бачать саме в ньому причини і наслідки того, що відбувається в душі людини.

Риси християнського відродження властиві й іншим видам мистецтв, зокрема французькому образотворчому мистецтву та музиці того часу. Засади проведення міжмистецького порівняння (С. Маценка) базуються на тому, що враховують у порівняннях лише співвідношення, абстраговані від пов'язаних із матеріалом елементів, похідними від яких є структурні елементи, образи, змісти художніх творів, а також естетичні категорії. Предметом нашого дослідження у цій царині стали пов'язані одне з одним образи, характерні для літератури французького «католицького відродження», образотворчого мистецтва та музики, та зміст художніх творів. Так, наприклад, результатом співпраці А. Онеггера (1892–1955) із П. Клоделем стало спільне створення «Жанни д'Арк на вогнищі», вистави, яка увійшла в історію французької культури і яка зрушила не лише питання, пов'язані з патріотизмом, а й ті, що торкаються релігії. Ф. Пуленк (1899–1963) за однойменною драмою Ж. Бернаноса створив оперу-трагедію «Діалоги кармеліток» (1956), унікальність якої полягає у змалюванні незвичного для опери образу жінки, що долає сумніви та йде на мученицьку смерть. Такий образ, у якому передано відданість релігійним переконанням, співвідноситься із творчістю письменників «католицького відродження».

В образотворчому мистецтві в цей час Ж. Руо (1871–1958), окрім прямого звернення до чисто релігійних сюжетів («Розп'яття», «Зневаження Христа» тощо), створює галерею релігійних образів-символів та алегорій, які не пов'язані з Євангелієм напряду, але яскраво та глибоко виражають його ідеї. Подібну трансформацію євангельських образів, хоч і в трохи віддаленій від безпосередньої сучасності перспективі, бачимо у П. Клоделя у «Благовісті Діви Марії», де також з'являється тема чудес, святості, страждання. Творчість М. Дені (1870–1943) проходила різні етапи, у тому числі захоплення античною тематикою, проте істотний і важливий її етап – той, на який вплинуло християнське відродження. М. Дені дає нове трактування традиційних сюжетів, через поєднання побутового і сакрального, піднесу символіку та споглядання навколишнього середовища, як-от «Хода на Голгофу». Важливий і внесок П. Гогена (1848–1903) у мистецтво, пов'язане з «релігійним ренесансом». Образи, релігійної тематики (наприклад, «Жовтий Христос»), створені митцем, перегукуються із естетикою епохи «аджорнаменто» – численних реформ у Католицькій Церкві з метою осучаснення. Ми не знайшли свідчень про пряму взаємодію цих письменників, художників чи композиторів, та все ж вони були знайомі між собою, перебували в одному мистецькому середовищі, часом співпрацювали. Так, наприклад, Ф. Пуленк був знайомий із Ф. Моріаком,

Ж. Бернаносом, Ж. Гріном (якому присвятив один із своїх «Восьми ноктюрнів»), А. Онеггер співпрацював із П. Клоделем тощо. Водночас, у Ф. Моріака можемо прослідкувати використання засобів образотворчого мистецтва, візуалізації, особливо у використанні світла та тіні (прослідковується подібність до М. Дені, зокрема у «Ході на Голгофу»).

У другому розділі – «Світогляд Моріака та його вплив на творчість письменника» – окреслено риси творчості Ф. Моріака, які дозволяють трактувати його праці у контексті французького «католицького відродження», проаналізовано складові світогляду письменника та вплив окремих визначних інтелектуалів на переконання митця. У підрозділі **2.1. «Творчість Моріака в контексті домінанти французького “католицького відродження”»** досліджено формування специфіки художньої думки Ф. Моріака як такої, що відповідає домінанті літературного «католицького відродження» – вихід із кризи сучасності письменники-католики знаходили в сенсовності людського життя, підвалинами якого є божественна благодать. Як приклад маємо твори Ф. Моріака «Дитя в кайданах», «Поцілунок, дарований прокаженому» тощо.

У роботі висвітлено також драстичний предмет філософсько-релігійних дискусій, де точкою відліку для Ф. Моріака стали праці З. Фрейда. Письменник використовував напрацювання цього науковця, що особливо яскраво помітно в романі «Прамагір», де простежуємо описаний Фрейдом Едипів комплекс. Однак виявлено, що Ф. Моріак підходить до ймовірної наявності таких схильностей у психіці людини, про які говорить З. Фрейд, через наголошення передусім духовної природи людини.

У підрозділі **2.2. «Основні складові світогляду Моріака та вплив на нього окремих визначних інтелектуалів»** досліджено такі складові світогляду письменника як релігія, філософія, політика й історіософське бачення, вплив таких визначних осіб – Б. Паскаль, А. Луазі, Ж. Марітен, П. Тейяр де Шарден, Ж. Шевальє. Релігія – важлива частина світорозуміння Ф. Моріака, про що свідчать його власні зізнання в тому, що центром його життєвого покликання була католицька віра. Філософські погляди митця сконцентровані навколо сенсу життя, проявилися також у його ставленні до історії й політики.

Релігійні переконання Ф. Моріака підштовхнули його до того, щоб взяти участь у суспільних перетвореннях. З-поміж групи інтелектуалів, які разом із Ф. Моріаком почали відігравати значну роль у суспільно-політичному житті, слід також згадати як його однодумців П. Шардена і Ж. Марітена, так і опонентів – Р. Арона, Ж.-П. Сартра, А. Камю. Як однодумець, Ф. Моріак поділяв погляди Ж. Марітена стосовно позитивної ролі християнства у суспільстві та житті окремої людини. Розуміння важливості інтегральності людини і, як наслідок цього, сприйняття політичної активності індивіда як частини його цілісного вияву є тим, що особливо зближує П. Шардена та Ф. Моріака в контексті міркувань про політичний аспект проявлення людини у світі.

На відміну від лінії підтримки атлантизму, яку вів Р. Арон, Ф. Моріак відстоював позиції, які зайняла більшість його співвітчизників-інтелектуалів у орієнтації на європейський спадок. Ф. Моріак обережно ставився до надмірної

ангажованості Ж.-П. Сартра у політику, що також вилилося у критику Ф. Моріаком сартрівських естетичних принципів, які він кваліфікував як пропагандистські. З А. Камю у Ф. Моріака стосунки склалися по-різному, а суперечки виникали на ґрунті світоглядних засад. Це знайшло свій вияв у питанні покарань колабораціоністів у Празі в 1945 році.

У спорідненості думок Ф. Моріака та Б. Паскаля простежуємо спадкоємність письменника у важливих тенденціях філософського та релігійного мислення. Одна з ідей, яка захоплювала Ф. Моріака у Б. Паскалі, і яку Ф. Моріак підтримував, – це ідея про велич людської душі. Ф. Моріак приймав та розвивав ідеї Б. Паскаля і прагнув зобразити злиденність людини, яка живе без Бога («Гадючник», «Фарисейка», «Старосвітський хлопчина», «Агнець» тощо). На Ф. Моріака, за його власним свідченням, також мав вплив А. Луазі, із біблійною критикою якого пов'язують появу модернізму.

Ж. Марітен і П. Тейяр де Шарден як релігійні філософи сприяли формуванню власної позиції Ф. Моріака щодо місця, ролі та напряму розвитку людини та Церкви у сучасному світі. Принципово не розходячись із Ж. Марітеном в основних думках, Ф. Моріак мав свій погляд на предмет літературного мистецтва, вступав у дискусію з Ж. Марітеном стосовно всюдисутності автора художнього твору і його взаємодії зі своїми персонажами.

Ф. Моріак поділяв із П. Шарденом («Феномен людини», «Християнство та еволюція» тощо) ідею необхідності модернізації Церкви («Бог і Мамона»). З ідеєю адекватного пристосування Церкви до змін у сучасному суспільстві П. Шардена тісно пов'язана інша – наполягання на активній діяльності людини у світі. У Ф. Моріака ця ідея оприявнюється як у публіцистиці, а саме в обстоюванні важливості ролі людини в історії, необхідності долати спокусу зневажати людину («Чорний зошит»), переконанні, що «немає нічого важливішого за державні справи» («Блокноти»); так і в художніх творах («Тереза Дескейру», «Дорога в нікуди», «Чорні ангели»).

Відчутний вплив на середовище тогочасної французької католицької інтелігенції, у тому числі й на Ф. Моріака, мав Ж. Шевальє, який був речником «католицького відродження», виховав цілу плеяду видатних особистостей (Е. Муньє, Ж. Лакруа, Ж. Гітон) і сприяв переживанню навернення від традиційного буржуазного пієтизму до справжнього християнства.

Третій розділ – «Художні засоби у стилістиці художньої прози Моріака» – присвячено художнім засобам, із допомогою яких втілюється сукупність тем та образів, характерних для стилю Ф. Моріака («Агнець») – фарисейства («Фарисейка»), протиборство пристрастям («Пустеля любові») тощо.

У підрозділі **3.1. «Образи-символи в художній прозі Моріака»** досліджені образи-символи, характерні для художньої прози Ф. Моріака. Найбільш розроблені з них – образи-символи природи. Це образи-символи води («Агнець», «Галігаї», «Дорога в нікуди» та ін.), вогню («Зло», «Плоть і кров», «Тереза Дескейру» та ін.), землі («Плоть і кров»); пов'язані з використанням відчуттів – запахів («Фарисейка»), звуків («Чорні ангели»), візуальних (зорових) образів, тактильних та їхніх синтетичних комбінацій («Плоть і кров»).

Перевагою образів-символів у моріаківських творах є те, що вони ємко, конгеніально та багатозначно передають реальність, яка сама по собі є багатогранною. Так, наприклад, багатозначна символіка моря, пов'язана з образом-символом води, – для Ф. Моріака океан є краєм пекучого піску, вічністю. Проте море також використовується як двоїстий символ любові – і плотської, і духовної.

Відзначено також інший, другий за значенням базовий символ митця – вогонь. Навколо символу вогню зосереджена концептосфера вогню: «пожежа» («Поцілунок, дарований прокаженому», «Плоть і кров»), «полум'я» («Фарисейка», «Агнець»), «запах горілої смоли» («Тереза Дескейру», «Дитя в кайданах») тощо. Передусім засвідчується те, що вогонь для Ф. Моріака – найбільш відповідний матеріал для того, щоб передати пристрасть.

Підкреслено неоднозначність такого важливого образу-символу у творах Ф. Моріака як земля («Поцілунок, дарований прокаженому», «Тереза Дескейру» та ін.). Позбавлена духовного начала у світі, який несе на собі відбиток зіпсованості, земля захоплена власними справами родючості, байдужа до моральних аспектів людського життя («Чорні ангели»). Із другого боку, ознаки первинного доброго задуму про світ присутні у тому, як природа «співчуває» людині («Плоть і кров»).

Підрозділ **3.2. «Особливості метафори у художній прозі Моріака»** присвячений важливому тропу, який використовує Ф. Моріак – метафорі, яка розглядається на основі підходу, який випрацювало ХХ століття та котрий дещо відрізняється від традиційного аристотелевого. Для аналізу використання метафори за основу взято дослідження Д. Лакоффа та М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо», де розглянуто метафору як таку, що пронизує все наше повсякденне життя і виявляється не лише у мові, а й у мисленні та дії. Автори виділяють кілька типів метафор, серед яких для аналізу моріаківських текстів у даному дослідженні вибрано понятійні структурні, орієнтаційні й онтологічні метафори. Серед понятійних метафор, які використовував Ф. Моріак, проаналізовано метафору «спокушування – це полювання», результатом чого є висновок про те, що спокушування (дії, якими намагаються викликати до себе чуттєвий потяг, симпатію, прихильність) частково впорядковується, розуміється як полювання, адже про нього говорять у таких термінах.

З-поміж орієнтаційних метафор, які використовує митець, досліджено метафору «контролювати з допомогою сили»: тобто мати владу, силу чи бути предметом контролю та піддаватися силі, коритися владі (відповідно, верх і низ). Д. Лакофф і М. Джонсон пояснюють фізичну основу цієї метафори так: фізичні розміри зазвичай корелюються із фізичною силою, а переможець у боротьбі займає положення, місце нагорі. У Ф. Моріака бачимо застосування цієї метафори у вживанні виразу («le prendre de haut» – «діяти рішуче» в «Агнці»), слова «hauteur» – «висота» в значенні «мати владу чи силу» (у «Дорозі в нікуди» – так описує свій соціальний стан брат Рози Жюльєн до розорення).

Серед онтологічних метафор у Ф. Моріака проаналізовано таке явище, як спокуса, яке може бути метафорично осмисленим як певна сутність, предмет і

позначено іменником «tentation» – «спокуса». Спокуси можна піддатися («Агнець»: «Бог дозволив на те, щоб він піддався цій спокуси»), стати її жертвою («Агнець»: «ставати жертвою спокуси!!!»), спокуса приходиться, охоплює тощо. Спокуса у Ф. Моріака стає важливим явищем, сутністю, тим, що випробовує героїв, може розказати, які вони мають слабкі місця та людські характеристики.

Бачимо, що у Ф. Моріака понятійні структурні, орієнтаційні та онтологічні метафори дозволяють адекватно до людських уявлень передати у художній формі власне розуміння людських стосунків, стану та будови світу, характер і сутність героїв, у яких, зокрема, виявляється уявлення про спокушування як полювання, підкреслена та важливість, якою люди часто наділяють владу та силу.

У підрозділі **3.3. «Оригінальність психологізму у Моріака (художня проза)»** розглянуто психологізм як важливий для Ф. Моріака художній засіб. У працях цього митця впадає у вічі те, що найважливіші події відбуваються всередині його героїв, а увага у творах письменника зосереджена на психологічних характеристиках персонажів.

Психологізм Ф. Моріака є виявом його оригінальної естетичної системи, яка базована, у тому числі, на певних світоглядних принципах, оскільки естетичне й етичне пов'язані в мистецтві письменника. Ф. Моріак приймав та передавав складність людської природи. Концепція неоднозначності людини має як філософське (М. Монтень), так і мистецьке (Ф. Достоевський) коріння. Моріаківське розуміння людської психології є продовженням філософської традиції Б. Паскаля (котрий зауважив «чудо» відносною «загадковістю» людини для самої людини). У порівнянні Ф. Моріака з М. Прустом і Ф. Достоевським виявляється одна із найважливіших рис моріаківського психологізму – його зв'язок із моралізмом у найкращому розумінні цього слова. Втім, якщо релігійні переконання Ф. Моріака надають людським діям надприродного значення, самі по собі дії, їхні цілі, методи, способи й елементи є такими, що підпадають під дію звичайної психології.

У художній прозі Ф. Моріак використовував сумарно означувальну форму психологізму, де поряд із прямими висловлюваннями персонажів присутня мова оповідача, що коментує ту чи іншу репліку, вчинок персонажа, розкриває істинні мотиви його поведінки. Такий психологізм містить непрямий психологізм (який показує внутрішній світ героя через зовнішні симптоми – особливості поведінки, мовлення, деталі пейзажу, інтер'єра) і психологізм прямий (усне та письмове пряме мовлення героя; його сни тощо). Так, наприклад, у Ф. Моріака описи природи є засобами непрямого психологізму: опис природи основний при змалюванні емоцій героїв (бури, які сходять із неба Бордо безпосередньо пов'язані з внутрішніми бурями в серці героїв, наприклад Терези Дескейру в однойменному романі, Жана та Ноемі в «Поцілунку, дарованому прокаженному»; вітер ворушить як верхів'я сосен, так і найпотаємніші частини душі Градера та Матильди в «Чорних ангелах», Жана де Мірбеля в «Фарисейці»).

Яскравий вияв прямого психологізму в Ф. Моріака можна побачити, наприклад, у використанні внутрішніх монологів (ставлення Марії Кросс у «Пустелі любові» до себе й до того, чого вона насправді прагне в житті, виявляється у внутрішньому мовленні, яке схиляє до того, щоб сприймати її як особу непросту та неоднозначну; Тереза Дескейру у внутрішніх монологіях проговорює мету свого життя).

У рамках психологізму Ф. Моріак також використовує прийом двійництва: двійники протистоять одне одному (Ален і Габріель у «Чорних ангелах»), чи є прямим «відображенням» одне одного (Тереза та Жан, Тереза і Філі з «Терези Дескейру»). Прийом двійництва дозволяє Ф. Моріаку наголосити якісь важливі риси в психологічному портреті свого героя (наприклад, у «Гадючнику» Луї бачить свого двійника в особі незаконного сина Робера – у зовнішніх недоліках, поведінці).

Простежуючи наслідування певної традиції, слід зауважити в психологізмі Ф. Моріака вплив іншого великого французького письменника, Ж. Расіна. Зокрема, запозичення мотивів здійснення злочину й «механізму пристрасті», «поетики замовчування» тощо.

У четвертому розділі – **«Ключові концепти художньої прози Моріака»** – проаналізовано три ключові концепти прози митця, які засвідчують орієнтацію письменника на глибокий зміст людського життя.

Підрозділ **4.1. «Своєрідність втілення концепту любові в художній прозі Моріака»** присвячений аналізу значення й особливості концепту любові у Ф. Моріака. Любов, яка у французькій мові передається словом «amour», в українській мові має відповідники «любов» і «кохання», значення яких часто вважають однаковими, хоча «кохання» частіше вживається у сенсі характерних стосунків двох різних статей, тоді, як любов має ширше значення. Ф. Моріак наполягав на тому, що навіть у виявах найжахливішої деградації людське кохання має не лише тваринну природу. До концепту любові у художній прозі Ф. Моріака входять такі його значення, як «те, що пов'язано із стосунками між статями і у чому переважає пристрасть» і, водночас, «безкорисливе зацікавлення іншою людиною». Пристрасть великою мірою домінує і є об'єктом зображення у «Вогняному потоці», «Долях», певною мірою у «Пустелі любові» та ін. Однак, ця пристрастність вступає у конфлікт із моральним кодексом, який базується на християнських релігійних переконаннях, які мають герої. Нові грані людської чуттєвості виявляються через звірвання того, що герой відчуває, із не стільки зовнішніми приписами моральності, заснованими на християнських догматах, скільки на тому, щоб дослуховуватись до голосу сумління, яке, проте, цими переконаннями великою мірою формується через вплив інших людей чи засад, які існують у певних осередках суспільства. Кохання, як його трактує письменник, свідчить у цілому про драматизм його світовідчуття, нерідко обарвлений і трагізмом, який спричинюється недосконалістю людини, неможливістю, а часто і небажанням, проникнути у світ іншої людини (Раймон і Поль Курежи із «Пустелі любові», частково Луї і його дружина Іза із «Гадючника» тощо).

У підрозділі 4.2. «*Характерні риси концепту смерті в художній прозі Моріака*» проаналізовано особливості концепту смерті (mort) у Ф. Моріака. У душі персонажів часто борються два розуміння смерті, які пов'язані із наявністю (як у остаточному виборі для Терези Дескейру в однойменному творі) чи відсутністю (для Дені в «Дорозі в нікуди») віри. Аналіз різних значень концепту смерті у Ф. Моріака дає можливість зробити висновок про те, що певна частина цих значень пов'язана із філософсько-метафізичним виміром смерті – як-от «сон», «неіснування, ніщо» з одного боку, і «кінцем ночі» в сенсі «переходу до іншого кращого вічного життя», «зустрічі з Творцем» з іншого. Водночас, концепт смерті у Ф. Моріака притягує до себе протилежні асоціації – «любові до життя», «вибору правдивої дороги, дороги життя», які відтінюють і поглиблюють його (концепту) різні значення.

У підрозділі 4.3. «*Особливості втілення концепту віри в художній прозі Моріака*» розглядаються ключові значення концепту віри. У творах митця ядро концепту містить у собі передусім значення «віри в Бога», яка трактується по-різному: як віра у когось чи щось зовсім незнане (у певному моменті життя Розою Револю з «Дороги в нікуди»), та, із другого боку, у Бога живого і діяльно присутнього в житті людини (для Ксав'є Дартіжелонга в «Агнці», Луї в «Гадючнику»). Інші значення віри у художній прозі Ф. Моріака – «сукупний результат виховання, особистого емоційного переживання і роботи розуму», «виклик», «присутність надприродного у дочасному житті».

ВИСНОВКИ

У **Висновках** узагальнено та підсумовано основні положення та результати наукової роботи. Творчість Ф. Моріака – унікальне явище в літературі першої половини ХХ століття, яке гармонійно вписується в контекст французького «католицького відродження» своєю світоглядною та стильовою спрямованістю. Одна з причин такої винятковості – велике місце публіцистики у спадку митця, як і його унікальність у художній прозі, передусім у тому, наскільки психологічно складних і вільних у своєму виборі героїв він творить, у тому наскільки в цих персонажах виявляється і їхня злиденність, і їхня велич. І хоч спадок Ф. Моріака широко досліджувався, багатство художнього світу митця дозволяє звертатися до нього з допомогою нових підходів, зокрема аналізуючи різні нюанси і відтінки, використання художніх засобів у їхній кореляції із світоглядними преференціями, та через міжмистецькі порівняння.

Французьке «католицьке відродження», початок якого припадає на останню третину ХІХ століття й охоплює два етапи естетизації релігії, важливо розглядати у контексті цього процесу в літературі. Знайомство з текстами дає підстави виділити у французькій літературі кілька етапів естетизації релігії. І етап – 1800–1860–70-ті роки (Ф.-Р. Шатобріан, А. де Ламартін, А. де Віньї). ІІ етап – 60–70-ті роки ХІХ ст. – початок ХХ ст. (Ж. Барбе Д'Оревілі, Ж.К. Гюїсманс, Л. Блуа, Ш. Пегі, П. Бурже, Е. Псішарі, П. Клодель). ІІІ період – початок ХХ століття – 90-ті рр. ХХ століття (Ф. Моріак, Ж. Бернанос, Ж. Грін). Для І етапу характерні зміщення акценту на внутрішнє переживання Бога; впровадження ідеї місії мистецтва у сприянні наближенню людини до Бога. ІІ-

ому етапу властиві такі риси, як тяжіння у романній творчості до тенденцій зображення Бога зрозумілого, який присутній і спілкується з людьми; оповіді з божественної перспективи; закритого фіналу; шаблонності персонажів. У драмі та поезії виявляються тенденції до символізму. У III періоді прослідковуються відкритий фінал, уявлення про Бога як паскалевого *Deus Absconditus*; зображення подій із людської перспективи; дослідження суб'єктивного досвіду Бога та віри; нетипові герої.

Серед митців французького «католицького відродження» існує принципова згода в царині релігійно-філософських поглядів, у ставленні до питань історії та політики. Крім того, полікритична методологія дозволяє побачити літературне французьке «католицьке відродження» як частину ширших літературних та мистецького процесів, музики і образотворчого мистецтва.

Творчість Ф. Моріака вписується в контекст домінанти французького «католицького відродження» через усвідомлення кризи сучасного погляду на життя, який у своїх засадах має ідею механістичності та випадковості існування всесвіту і якому протиставляється визначальна важливість духовного начала. Окрім вагомості впливу на творчість митця філософських шукань та заангажованості у політику виявляється надзвичайна важливість для нього релігії. Кристалізації політичних поглядів письменника сприяли як однодумці (Ж. Марітен, П. Шарден), так і опоненти (Р. Арон, Ж.-П. Сартр, А. Камю). Світогляд Ф. Моріака сформований під впливом таких визначних інтелектуалів як Б. Паскаль, А. Луазі, Ж. Марітен, П. Тейяр де Шарден, Ж. Шевальє.

Ідейна та тематична своєрідність доробку Ф. Моріака передається засобами поетики, серед найважливіших рис якої слід особливо відзначити насичену оригінальну символіку, пов'язану передусім із образами природи й тими, які використовують людські відчуття. Важливий троп, який використовує Ф. Моріак, – метафора, яка служить для передавання у художній формі розуміння міжлюдських стосунків, їхньої природи, сутності героїв. Інший вагомий художній засіб – психологізм як спосіб зображення духовного життя.

Аналіз ключових концептів художньої прози Ф. Моріака – любові, смерті та віри – засвідчує зацікавленість митця глибшим змістом реальності. Пристрасть домінує та стає об'єктом зображення у багатьох творах («Вогняному потоці», «Долях», «Пустелі любові» тощо), однак, вона – не єдина для визначення сутності людини, а вступає у конфлікт із моральним кодексом, в основі якого – християнські переконання. Трагічність у Ф. Моріака передана через нездатність героїв до того, щоб любити реальних, а не вигаданих людей, які живуть поруч із ними (любов у «Праматері» Фернана Казнава до вже померлих дружини Матильди та матері Філісіте).

У душі персонажів Ф. Моріака часто борються два розуміння смерті, котрі визначаються наявністю (як у виборі для Терези Дескейру в однойменному творі, Ксав'є з «Агнця») чи відсутністю віри (Дені в «Дорозі в нікуди»). Наявність віри наповнює смерть значенням «кінець ночі», «перехід до іншого кращого вічного життя», «зустріч із Творцем», а її відсутність – значенням «сну», «неіснування, ніщо». Смерть у художній прозі Ф. Моріака має також

соціальний вимір, пов'язаний із «виключенням із суспільства». Водночас, особливість концепту смерті у Ф. Моріака полягає в залученні таких протилежних асоціацій, пов'язаних із усвідомленням цінності життя, як «вибір правдивої дороги, дороги життя», «любов до життя».

Для ядра концепту віри в художній прозі Ф. Моріака притаманне значення «віри в Бога». При цьому Бог для одних персонажів є кимось чи чимось непевним і незнаним, а для інших – любов'ю, за яку варто померти. З іншого боку, поняття, які містить у собі концепт віри у Ф. Моріака, – «доповнення розуму в осягненні дійсності», «результат свідомого вибору», «присутність надприродного у дочасному житті», «дороговказ у житті» тощо.

Відтак дослідження спадку Ф. Моріака під кутом різних методологічних підходів дає можливість побачити творчість митця з нових сторін, які поглиблюють розуміння зв'язків творів Ф. Моріака із контекстом французького «католицького відродження».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Польщак А. Л. Філософія Жака Марітена та світогляд Франсуа Моріака, Жоржа Бернаноса та Поля Клоделя як письменників французького «католицького відродження». *Мандрівець*. 2015. № 2 (116). С. 34–39.
2. Польщак А. Л. Активна роль людини в історії в контексті творчості Ф. Моріака та європейського християнського відродження. *Магістеріум*. 2015. Вип. 61. Літературознавчі студії. С. 100–105.
3. Польщак А. Л. Моріак-інтелектуал та фігура інтелектуала у французькому суспільстві середини ХХ століття. *Мова і культура*. 2018. Вип. 21. Т. IV (193). С. 323–328.
4. Польщак А. Образ-символ води у творчості Ф. Моріака. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Т. 195. С. 69–73.
5. Польщак А. Л. Образи-символи в художній прозі Ф. Моріака. *Мова і культура*. 2017. Вип. 19. Т. V (185). С. 177–180.
6. Польщак А. Л. Психологізм у творчості Ф. Моріака. *Магістеріум*. 2017. Вип. 69. Літературознавчі студії. С. 88–92.
7. Польщак А. Проблема віри та елементи екзистенційної проблематики в романі Ф. Моріака «Гадючник». *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди*. 2015. Вип. 2 (81). С. 169–180.
8. Польщак А. Проблема віри та ніцшеанство в романі Ф. Моріака «Поцілунок, дарований прокаженому». *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. 2015. Вип. 3 (82). С. 129–139.
9. Польщак А. П. Тейяр де Шарден та світогляд Ф. Моріака та Ш. Пегі, представників французького «католицького відродження». *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди*. 2015. Вип. 1 (80). С. 198–213.
10. Польщак А. Л. Тема віри у творчості Ф. Моріака. *Наукові записки НаУКМА*. 2018. Т. 1. С. 121–125.

Публікація в іноземному науковому виданні

11. Польщак А. Проблема особистісного підходу до віри в романі Франсуа Моріяка «Фарисейка». *Spheres of Culture*. 2015. Vol. XII. С. 174-181.

Додаткові публікації

12. Польщак А. Ідейна своєрідність творчості Ф. Моріака як письменника французького «католицького відродження». *Перспективи розвитку філологічних наук: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Херсон, 2016. С. 39–42.

13. Польщак А. Тема духа та плоті в творчості Ф. Моріака. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції*. Херсон, 2016. С. 68–70.

14. Польщак А. Тема кохання як один із ключових аспектів художньої прози Франсуа Моріака. *Актуальні проблеми літературознавства та мовознавства: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, магістрантів, аспірантів і молодих учених*. Київ-Чернівці, 2018. С. 43–48.

15. Польщак А. Л. Тема смерті в творчості Ф. Моріака та Ж. Бернаноса. *Теоретичні та прикладні аспекти перекладу, психології, педагогіки, викладання іноземних мов та світової літератури (Збірник наукових праць)*. К., 2019. Т. 21. С. 235–248.

АНОТАЦІЯ

Польщак А. Л. Художня проза Франсуа Моріака в контексті «католицького відродження». – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Національний Університет Києво-Могилянська Академія Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2021. Київський Національний Лінгвістичний Університет Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2021.

У дисертації в контексті французького літературного «католицького відродження» та світоглядної та поетикальної своєрідності Ф. Моріака здійснено аналіз таких аспектів творчості митця як основні концепти художньої прози, метафори з точки зору сучасної теорії метафори ХХ століття; інтермедіальні дослідження образотворчого мистецтва в руслі «релігійного ренесансу» та тенденційно близьких спрямувань, музичних творів композиторів, які мають нахил до відродження вічних тем. Охарактеризовано французьке «католицьке відродження» у контексті річища естетизації релігії у французькій літературі, а також як частину більш широкого процесу літературного і мистецького християнського відродження. Проаналізовано доробок Ф. Моріака з точки зору використання засобів поетики – оригінальної символіки, психологізму, ідейно-сміслових концептів.

Ключові слова: Ф. Моріак, французьке літературне «католицьке відродження», художня проза, естетизація релігії, ідейно-сміслові концепти, інтермедіальність.

АННОТАЦИЯ

Польщак А.Л. Художественная проза Франсуа Мориака в контексте «католического возрождения». – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Национальный Университет Киево-Могилянская Академия Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2021. Киевский Национальный Лингвистический Университет Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2021.

В диссертации в контексте французского литературного «католического возрождения», мировоззренческого и поэтикального своеобразия Ф. Мориака осуществлено анализ таких аспектов творчества писателя как основные концепты художественной прозы, метафоры с точки зрения современной теории метафоры XX века; интермедиальные исследования французского «католического возрождения», изобразительного искусства в русле религиозного ренессанса и близких к нему течений, музыкальных произведений композиторов, которые имеют склонность к возрождению вечных тем в контексте современности этого периода. Охарактеризовано французское «католическое возрождение» в русле процесса эстетизации религии во французской литературе, а также как часть более широкого процесса христианского возрождения в литературе и искусстве. Проанализировано, как в произведениях Ф. Мориака его мировоззренческая позиция передается средствами поэтики – оригинальной символикой, психологизмом, идейно-смысловыми концептами.

Ключевые слова: *Ф. Мориак, французское литературное «католическое возрождение», художественная проза, эстетизация религии, идейно-смысловые концепты, интермедиальность.*

ABSTRACT

Polshchak A. Fictional prose of François Mauriac in the context of the “Catholic Revival” – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Philological sciences in the specialty 10.01.04 – Literature of Foreign Countries. – National University of “Kyiv-Mohyla Academy”, the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2021. Kyiv National Linguistic University, the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The thesis analyzes such aspects of F. Mauriac’s works as main concepts, metaphors (from the point of view of the modern 20th century metaphor theory) in fictional prose, intermedial research of fine art in the course of the “religious revival” as well as similar styles and musical compositions of the composers, who have the inclination to revive the eternal themes in modernity in the context of the French Catholic Revival and Mauriac’s creed and poetical peculiarities.

Uniqueness of F. Mauriac’s works against a background of the age and the French Catholic Revival Literature, which manifests itself by expressing in several genres (more than a half of F. Mauriac’s heritage is publicism) as well as in creating in the fictional prose characters with sophisticated psychology, in whom one can see

both misery and greatness, is shown in the research. F. Mauriac skillfully displays the new sides of human sensuality, which conflicts with religious convictions of a person.

It is important to examine the French Catholic Revival, the beginning of which dates approximately from the last third of the 19th century, in the context of process of expressing religious experience in esthetic forms. Acquaintance with the texts gives a good reason to distinguish several periods in expressing religious experience in esthetic forms. The first period covered 1800–1860–70s (F.-R. de Chateaubriand, A. de Lamartine, A. de Vigny). The second period lasted till the beginning of the 20th century (J. Barbey d'Aurevilly, J.-K. Huysmans, L. Bloy, Ch. Péguy, P. Bourget, E. Psichari, P. Claudel). The third period lasted till 1990s (F. Mauriac, G. Bernanos, J. Green). Typical features for the first period is the removal of the emphasis in the literature to the inner experience of the God and implementation of the idea of art mission to help a person approach the God. The second period expresses the tendency to depict in novels present and communicating God, narration from the divine perspective, a closed novel, stock characters. Symbolism is the main tendency in poesy and drama. Features of the third period are: an open novel; narrative representation of God as the Pascalian Deus Absconditus; non-omniscient narration following the human perspective of the character; investigation of the subjective, inner experience of faith and God; characters become individuals.

Among the writers of the French Catholic Revival there is the principal agreement in the field of religious-philosophical views, the issues of history and politics. Multicritical methodology allows perceiving the literary French Catholic Revival as a part of wider literary process as well as art process.

F. Mauriac's writings go with the context of the French Catholic Revival's leitmotif in its awareness of crises in modern view concerning the meaning of life. This opinion is based on the idea of materialistic mechanistic principle of the universe existence as well as its adventitious appearance. It is opposed with the idea of the crucial importance of spiritual basis of life. Whereas F. Mauriac manifests that his religion is the most important in his worldview, philosophical search as well as politics (in particular in the writer's activity as a columnist) play an important role in it.

In F. Mauriac's writing originality of his worldview is conveyed with the means of poetics, the most important features of which is bright images-symbols and psychologism. Metaphor is another important trope, which F. Mauriac uses. For F. Mauriac metaphor is the mean of rendering the sense of human relations, their nature as well as inner life of the characters.

Content of the key concepts of F. Mauriac's fictional prose – love, death and faith witnesses the writer's aspiration to penetrate the inner world of a person and to push the reader to reflect over the meaning of human life. The concept of love includes the wide range of meanings, which are “relations of a man and a woman, which have the passion in its background”, “interest not influenced by considerations of personal advantage, to the measure of readiness to sacrifice one's life for another person”, “relations which demand efforts” etc. Different notions of death (which are included in F. Mauriac's death concept) are often struggling inside F. Mauriac's characters. They are the result of presence or absence of faith. Death in F. Mauriac's

fictional prose also has the social dimension, which is connected with the “exclusion from society”.

The meanings, which F. Mauriac’s concept of faith includes, are “addition to the work of mind to comprehend reality”, “a result of conscious choice”, “a combined result of upbringing, personal emotional experience and the work of mind” etc.

Generally, the research of F. Mauriac’s heritage in new aspects and with modern approaches gives the opportunity to see the artist’s writings from the new points of view, which deepen the understanding of the links of the writer’s masterpieces with the context of the French Catholic Revival.

Key words: *F. Mauriac, French literary Catholic Revival, fictional prose, expressing religious experience in esthetic forms, concepts of ideas and senses, intermediality.*